

BOLA TARBIYASINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**Abduxalikova Madinaxon Doniyor qizi***Chilonzor tumani 270-umumta'lim maktab psixologi*

Annotatsiya: Jamiyatda o'sib kelayotgan har bir yosh avlodning ertangi kuni qanday kelishi, hamda uning ham jismoniy ham ma'naviy jihatdan yetuklik darajasiga ko'tarilishi uning psixologiyasiga bog'liq. Shuning uchun ham hozirda bolalarni oilada qanday muhitda tarbiya topayotganligi barchamiz uchun juda dolzarb mavzudir.

Kalit so'zlar: Psixika, go'daklik, bolalik, yetuklik, qarilik, genetik psixologiya, emperik usul.

Ijtimoiy hayotimizdagi o'zgarishlar mustaqil respublikamizdagi demokratiyaning tantanasi, huquqiy davlat tizimiga intilish psixologiyaning qonuniyatlari va ilmiy materiallarini o'rganish hamda ulardan turmushda foydalanishni talab qiladi. Psixologiya fani tarmoqlaridan biri – bolalar psixologiyasi. Bolalar psixologiyasida bolaning tug'ilgan paytidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar psixik jihatdan taraqqiy etishi qonuniyatlarini va shaxsiy psixologik xususiyatlarning tarkib topishini o'rganadigan fandır. Bola inson sifatida tashqi jihatdan katta yoshli odamlarga o'xshasa ham, o'zining psixik jarayonlari va shaxsiy psixologik xususiyatlarning mazmuni jihatidan katta yoshli odamlardan keskin farq qiladi. Hozirgi davrda butun dunyoda boshqa fanlar bilan aloqadorlikda psixologiya fani ham jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Bir necha yillardan buyon psixologiyani bir nechta tarmoqlarga bo'lib o'rganib kelinmoqda. Shulardan biri "Bolalar psixologiyasi"dir. Bolalar psixologiyasi - psixologiya fanining alohida tarmog'i bo'lib, u turli yosh davrlarida bola psixik taraqqiyotining qonuniyatlarini, shuningdek, bir yosh bosqichida boshqasiga o'tish qonuniyatlarini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi fanining asosiy e'tibori tug'ilgandan yetuklik davrigacha inson psixikasi va ongning qanday rivojlanishiga qaratilgan. D.B.Elkonin yozganidek, bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi. Bolalik - ontogenezninig dastlabki davrlarini belgilash uchun (tug'ilgandan o'smirlikkacha bo'lgan davrni belgilash uchun) qo'llanadigan tushuncha. Yosh davrlarining an'anaviy tasnifiga ko'ra bolalik - go'daklik (tug'ulgandan 1 yoshgacha), ilk bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha), maktabgacha yosh (3 yoshdan 6-7 yoshgacha) va kichik maktab yoshi (6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha) davrlarni o'z ichiga oladi. Bolalik - jadal psixik taraqqiyot davridir. Bolalar psixologiyasi fanining yosh psixologiyasi tarkibidagi o'ri. Bolalar psixologiyasi -

yosh psixologiyasi fanining bo'limlaridan biridir. Yosh psixologiyasi, shu jumladan, bolalar psixologiyasining psixologiya fanidagi boshqa tarmoqlaridan farqi shundaki, u psixik hodisalarning o'zini eslash, balki rivojlanishi va yoshi bilan bog'liq ravishda o'zgarishini tadqiq etadi. Yosh psixologiyasining bugungi kundagi eng muhim muammolari quyidagilardan iborat: a) turli psixofiziologik funksiyalarning yoshga oid me'yorlarini ilmiy jihatdan asoslab berish; b) individ, shaxsning yetuklik mezonlari va namunalari aniqlash; c) hayotning turli bosqichlarida insonning real va potensial imkoniyatlari qanday bo'lishini aniqlash; d) inson hayotining dastlabki bosqichlari uning kelgusidagi taraqqiyotida qanday rol o'ynashini tushinish va ilmiy bashorat qilish. Ushbu muammolarni hal etish uchun inson hayotining har bir bosqichida bolalikda, o'spirinlikda, yetuklik va qarilikda uning psixikasidagi o'zgarishlarni chuqur o'rganish talab etiladi. Ayrim o'rinlarda bolalar psixologiyasiga sinonim sifatida "genetik psixologiya" tushunchasi ishlatilmoqda. Bu holatni to'g'ri deb baholash mumkin emas. Chunki genetik psixologiya psixik jarayonlarning paydo bo'lishi va rivojlanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasining predmeti esa faqat psixik jarayonlar taraqqiyoti bilangina cheklanib qolmaydi. Bolalar yoshiga, shaxsiga va rivojlanish bosqichiga qarab turli xil jismoniy va hissiy ehtiyojlarga ega. Rivojlanish psixologiyasi, pediatriya va nevrologiya fanlari bo'yicha o'nlab yillar davomida olib borilgan izlanishlar dastlabki besh yil bolaning natijalari uchun juda muhim ekanligiga asoslandi. Bola ulg'aygach, ular atrof-muhitni o'rganish, og'zaki va mulohaza yuritish ko'nikmalarini o'rganishadi, boshqalar bilan mulohaza qilish va oxiroqibat o'z oilalaridan mustaqillikni himoya qilish bosqichlariga o'tishadi. So'nggi bir necha o'n yilliklar ichida balog'at yoshi pasaymoqda va bu bolalikning tobora erta yakunlanishiga olib kelmoqda. Ham genetik, ham atrof-muhit omillari balog'at boshlanishiga ta'sir qiladi va kuzatuvchilarning fikricha, jinsiy balog'atga yetish vaqti qaysidir darajada bolalikni baholashni anglatishi mumkin va balog'at yoshining tezlashish o'lchov bo'lishi mumkin. Bola rivojlanishini tushunish bu - bolalarni tug'ilishdan o'spirinlik davriga qadar bo'lgan tezkor jismoniy va ruhiy o'zgarishlar ko'pincha ota-onalar va yaqinlarni ularga qanday qilib eng yaxshi tarzda jalb qilish va qanday yordam berish kerakligi haqida savol tug'diradi. Bolaning rivojlanish jarayoni sezgi ongidan va nozik vosita ko'nikmalaridan tortib, til va ijtimoiylashuvgacha bo'lgan hamma narsani o'z ichiga oladi. Rivojlanishning rivojlanishiga bolaning irsiy tarkibi, atrof-muhit va bilim qobiliyatlari kuchli ta'sir qiladi. Ota-onalar va tibbiyot mutaxassislari ko'pincha rivojlanish bosqichlarini, masalan bola gapirishni yoki o'qishni o'rganishni o'rganib, o'z tengdoshlariga nisbatan o'sishini kuzatish uchun foydalanadilar. Ushbu bosqichlar ba'zi holatlarda bolada har qanday nogironlik yoki xatti-harakatlardagi muammolarni aniqlashga yordam beradi, shuning uchun ularni erta hal qilish mumkin, ammo shuni ta'kidlash kerakki, ushbu ko'rsatkichlar bolaning yakuniy qobiliyatiga ta'sir etmasligi mumkin. Bolalar yoshiga, shaxsiga va rivojlanish bosqichiga qarab turli xil jismoniy

va hissiy ehtiyojlarga ega. Ota-onalar va tibbiyot mutaxassislari ko'pincha rivojlanish bosqichlarini, masalan bola gapirishni yoki o'qishni o'rganishni o'rganib, o'z tengdoshlariga nisbatan o'sishini kuzatish uchun foydalanadilar. Ushbu bosqichlar ba'zi holatlarda bolada har qanday nogironlik yoki xatti-harakatlardagi muammolarni aniqlashga yordam beradi, shuning uchun ularni erta hal qilish mumkin, ammo shuni ta'kidlash kerakki, ushbu ko'rsatkichlar bolaning yakuniy qobiliyatiga ta'sir etmasligi mumkin. Bolalar psixologiyasini tahlil qilishda bir nechta olimlar ham ilmiy ishlar olib borishgan. Jumladan, L. S. Vigotskiy – metodologik psixolog, ko'p yillar davomida bola psixikasini o'rganishda emperik usullardan foydalanish programmasi ustida ish olib borgan. Uning konsersiyasini ma'naviy-tarixiy deb atash mumkin chunki ong va psixik jarayonlarga interpretatsiyani faqatgina ularning rivojlanishi va qurilishi orqali berish mumkin edi. Uning asosiy g'oyasi, yuqori psixik funksiyalarning rivojlanishini tasdiqlash bilan bog'liq edi. Ular yosh bolada kattalar bilan muloqot davomida rivojlanadi. Uning fikricha rivojlanish, ma'naviy belgilarni ya'ni ularning ichida eng soddasi so'zlarni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'ladi. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, ota-onalar bolalarga psixologik jihatdan yordam va ko'mak berishsa ular jamiyatda o'z so'zi va o'rniga ega bo'ladigan yetuk shaxs bo'lib yetishishadi. Bu esa o'z navbatida jamiyatimizning ertangi kunini belgilab beradigan eng muhim ma'naviy kuchdir. Uni har tomonlama qo'llab quvvatlash va amalgam oshirish uchun albatta birinchi navbatda har bir oilada o'ziga xos psixologik muhit va sharoit yaratish lozim. Shundagina jamiyatda o'sib kelayotan har bir yosh avlod ertangi kelajakda albatta o'z o'rniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. T.: O'qituvchi, 2010. 75-b. 2. Nishanova Z.T., Flalimova G., Turg'unboyeva A.G', Xasranboyeva M. Bolalar psixologiyasi va psixodagnostikasi; T-2017 195-b.
2. By Kendra Cherry, Medically reviewed by Aron Janssen, MD. Child Psychology and Development on November 19, 2019.
3. By Kendra Cherry. Fact checked by Emily Swaim. How to Become a Child Psychologist Updated on March 10.
4. By Kendra Cherry Steven Gans, MD 2020, Child Development Theories and Examples Medically reviewed by Updated on January 04, 2020.